

פרשת השבוע "בהר"

מאת ד"ר תמר מאיר

'וכי ימוך אחיר'.

מדרש ויקרא רבה לפרשת בהר (פרשה לד), בוחר להתמקד בפסוק זה מתוך הפרשה, ומביא דרשות מגוונות על מצוות הצדקה. בדברים שלהלן, אבקש להתעכב על כמה מהן, ולבחון את האמירה על צדקה העולה מהן.

בפתיחת הפרשה, מביא הדרשן את הפסוק מתהלים מ"א: 'אשרי משכיל את דל'. דעות שונות מובאות בתשובה לשאלה מיהו אותו משכיל אל דל (זה שהוא קובר מת מצווה, זה שהוא מבקר את החולה ועוד), ואחת מהן נוגעת לצדקה: "ייסא אמ': זה שהוא נותן פרוטה לעני." כל אחת מהדעות מתבססת על מובאה אחרת מהמשך הפסוקים בתהלים. דעתו של ייסא, מתמקדת במילה 'ויחיהו': "אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'. ה' ישמרהו ויחיהו ואשר בארץ ואל תתנהו בנפש איביו:

בהמשך, מובאים דבריו של ר' יונה:

אמר ר' יונה: אשרי נותן אל דל, אין כתיב כ(א), אלא, אשרי משכיל אל דל: הוי מסתכל בו היאך לזכות בו. כלומר, נתינת הצדקה צריכה להיעשות באופן מושכל, וזהו השבח הגדול שאליו מכוון ספר תהלים. מהי אותה דרך נבונה של נתינת צדקה? כאן מביא המדרש מעשה על דרך נתינת הצדקה של ר' יונה עצמו:

ר' יונה כך היה עושה: בשעה שהיה רואה בן גדולים ובן טובים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח, היה הולך אצלו ואומר לו: שמעתי עליך שנפלה לך ירושה למדינת הים. אלא, הילך חפץ זה, וכיון שאתה רוח את נותנו לי, ובשעה שהיה נותן לו היה אומר לו במתנה נתתיו לך.

דרכו המושכלת של ר' יונה בנתינת צדקה היא דרך מחושבת, מחוכמת, שנועדה למנוע מן העני בושה, והיא מותאמת למעמדו ולמצבו הייחודי של עני זה.

הדרשה מסתיימת בקישור לפסוק מהפרשה, ובאמירה על השכר הטוב השמור לנותני צדקה:

ר' לוי בש' ר' חמא בר' חנינה אמר: עשרים ושנים פעמים כת' כן "אשרי" (בתהלים) ומכולם לא נטל איפוכי (שכר טוב) אלא זה בלבד. ומה איפוכי נטל? "ביום רעה ימלטהו ה'" (תהלים מ"א, ב). אין יום רעה אלא יום דינה שלגיהינם.

לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן: "וכי ימוך אחיר" וגו' (ויקרא כה, לה).

בדרשה הבאה, חוזר המדרש שוב לנושא מתן הפרוטה לעני, ולנושא השכר:

"... ר' פינחס בש' ר' ראובן: כל מי שהוא נותן פרוטה לעני הקדוש ברוך הוא נותן לו פרוטה. וכי פרוטה הוא נותן לו? והלא אינו נותן לו אלא נפשו?! הא כיצד? היתה ככר בעשר פרוטות, והעני עומד ליקח, ואין בידו אלא תשע ובא אחד ונתן לו פרוטה, ונטל את הככר ואכלה, ושבת נפשו עליו, אמ' לו הקדוש ברוך הוא, אף אתה כשנפשך מצפצפת לצאת מגופך, הרי אני משיבה לך לתוך גופך. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן וכי ימוך אחיר.

כאן מובאת סיבה נוספת לחשיבות היתירה של מצוות הצדקה: הצדקה, אפילו אם היא נתינה של פרוטה אחת, היא בבחינת הצלת נפשות של ממש לעני, כאשר פסע בינו לבין המוות, והשכר עליה, הוא הצלת נפשו של

הנותן, כאשר פסע בינו לבין המוות. יש כאן המחשה קונקרטיית של מקרה שבו 'צדקה תציל ממוות': הן את העני, והן את הנותן.

ההסתכלות על הצדקה כדו-כיוונית ומטיבה עם הנותן ועם המקבל כאחד, חוזרת ועולה בדרשות נוספות בפרשה זו:

"תני בש' ר' יהושע יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, שכן רות אומרת לנעמי ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז (רות ב, יט), אשר עשה עמי אין כת' כן אלא אשר עשיתי עמו, אמרה לה הרבה פעולות וטובות פעלתי עימו היום בשביל פרוסה שנתן לי"

ולא רק לשכר בעולם הזה זוכה הנותן, אלא אף לשכר לעולם הבא:

רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם י"י (משלי כט, יג)... רש זה שהוא רש מן הנכסים, איש תככים זה שהוא עושה בפעולה [נותן בצורה חכמה ומושכלת, כמו בדברי ר' יונה ת"מ]. אמ' רש לאותו איש תככים: 'תן לי מצוה' ונתן לו, מאיר עיני שניהם ה': זה קנה חיי שעה וזה קנה חיי העולם הבא.

ההתייחסות לכיוונים שונים, ולתהפוכות שהצדקה קשורה אליהם, באה לידי ביטוי לא רק בעובדה שהנתינה חוזרת אל הנותן, אלא גם לטיבו של העולם: האדם מתבקש לזכור שעוני ועושר הם הינם מצבים הפיכים, וממילא גם היותך בצד הנותן או המקבל הם כאלה.

אמר ר' אייבו: נתון תתן לו (דברים טו, י). אמ' ר' נחמן כי בגלל הדבר הזה, הדין עלמא מידמי לגלגלא דאנטיילייה, דמתמלא מתרוקן ודמתרוקן מתמלא.

גלגל אינטליא הוא מתקן קדום לשאיבת מים באמצעות שרשרת כלי חרס המחוברים לגלגל. הכלים מתמלאים במקור המים, ואח"כ מועלים ממנו ומתרוקנים לתוך תעלה המובילה לשדה, וחוזר חלילה.

(דגם של גלגל כזה מצוי בשמורת נאות קדומים)

הסתכלות זו מבקשת להפקיע את הדיכטומיה המעמדית, ולקרב את העני והעשיר זה אל זה:

גם את זה לעומת זה עשה האלהים (קהלת ז', י"ד), עניים ועשירים, כדי שיהו זכים אילו עם אילו ויהיו מזכים אילו את אילו.

הדרשות מדגישות החל מן הרגע הראשון את העובדה שהחלוקה הנפוצה בעולם למעמדות, אינה אלא אשליה. כבר בסיפור על ר' יונה בדוגמה הפותחת בחר הדרשן להדגים את הצדקה דוקא על ידי מקרה של בן טובים שירד מנכסיו.

בדרשות שבהמשך שומע העשיר שהוא חייב טובה גדולה לעני, וכי חיייו שלו נצלו בזכות העני, לא פחות משחיי העני ניצלו בזכותו (ולא רק חיי שעה, אלא גם חיי עולם!),

ולבסוף – מוזהרים כולנו לזכור שהעולם דומה לגלגל, וכי כל אחד מאתנו עשוי למצוא את עצמו פעם מלא ופעם ריק, ולהזדקק לשני.

וממילא – לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם 'וכי ימור אחיר עימך'.

וְכִי-יְמֹר אַחִיר וְיִטָּהַר יְדֹ עִמָּךְ וְהִחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ: העני הוא אחי, שווה לי במעמד, והוא עמי ואני עימו – במצבים שונים.